

Goda exempel - rådgivande rekommenderade lösningar, rutiner och arbetssätt

NPF lärmiljöer - att bygga för alla

Vad menas med NPF?

På SPSM.se, Specialpedagogiska skolmyndighetens hemsida, beskriver man begreppet så här:

"Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, är ett samlingsnamn för många olika tillstånd eller diagnoser. Några är adhd, autismspektrumtillstånd (AST) och Tourettes syndrom."

"Adhd och autismspektrumtillstånd är de vanligaste neuropsykiatriska funktionsnedsättningarna, men det finns flera. Det är också vanligt att barn och elever har överlappande svårigheter eller samvariationer."

Det är en varierad och mycket stor grupp, man talar om 7 - 10% av alla elever och sannolikt en motsvarande andel av skolans personal, med många olika behov i ett brett spektrum. Men det går att urskilja gemensamma aspekter, som påverkar hur man upplever sin miljö.

Några av de svårigheter som ingår i diagnoserna är särskilt viktiga att känna till när man skapar inkluderande skolmiljöer:

Personer med NPF störs ofta lättare av ljud, synintryck och dofter. De är ofta också extra känsliga för texturer och taktila intryck.

De kan ha svårt att koncentrera sig på sin uppgift.

De kan ha svårt att hålla reda på sina saker samt att planera och organisera det som de förväntas göra.

De kan ha svårt att ta till sig muntliga instruktioner, särskilt om instruktionerna är riktade till en grupp.

Ett ord som ibland används om personer utan NPF är neurotypisk. Då är man så att säga i den

Om SISAB:s Goda exempel

SISAB:s Goda exempel är en serie dokument som lyfter fram rekommenderade lösningar, rutiner och arbetssätt.

I ett projekt är SISAB:s projekteringsanvisningar styrande och ska följas. SISAB:s Goda exempel kan användas i delar eller i sin helhet.

Projektavdelningens enhet för Projektutveckling har det samordnande ansvaret.

Om du har synpunkter, skriv ett mail till godaexempel@sisab.se

andra änden av spektrumet, med filter och förmågor som hjälper oss igenom tillvaron, men vi har alla vår grund i samma uppsättning känslor, upplevelser och reaktioner. Alla kan känna av de här svårigheterna, men i olika grad och med olika förutsättningar att hantera dem.

Vad är problemet?

Om det vore så enkelt att "intryckssanerade" miljöer med väggar i neutrala kulörer, superdämpad akustik, förtejpade glaspartier och utan störningar utanför fönstren gjorde en bra skolgång möjlig även för de mest sinneskänsliga eleverna, då kunde vi ju helt enkelt ordna det. Vilket ofta blir lösningen: några ljusst gråmalade kala rum någonstans bortanför livet i klassrum och korridorer. Ibland ett helt eget rum. Men är det vad någon verkligen önskar sig, eller är det ett svar på behoven hos elever som redan stressats sönder alldeles?

Barn vill gå i skolan, "som alla andra". Men om miljön i sig tär så mycket på batterierna att det alltmer börjar ta emot, om det är överväldigande redan att tänka sig att gå in i byggnaden, då ökar risken att eleven stannar hemma, med social isolering, bristande utbildning och ännu sämre mående som följd. För varje termin utan fungerande skolgång ökar risken för mental ohälsa och utanförskap. De som lyckas gå kvar i skolan betalar ett högt pris i en stressande miljö.

Enkätundersökningar, t ex via riksförbundet Attention, visar att minst åtta av tio elever med NPF har mycket stora svårigheter att gå i skolan. Tidigare statistik visar att skolmiljön ligger på andra eller tredje plats på listan över försvårande faktorer. Antalet hemmasittare ökar kraftigt.

Ändamålsenlighet

Skolmiljöerna och undervisningen måste utformas så att de passar hela elevunderlaget, i befintliga skolhus, i ombyggnader och i nybyggnader. Sedan en ändring i skollagen 2010 har kommunerna möjlighet att välja anpassningar i befintlig skola, i stället för plats i särskild skolenhet för elever med exempelvis NPF-diagnoser. Detta leder till att många av resursskolorna läggs ner och eleverna hänvisas till "vanliga" skolplatser, ofta med katastrofalt resultat. Tanken att arbeta inkluderande är god och i grunden rätt – men förutsätter skolmiljöer och skolorganisationer som ännu inte finns. Hur ställer vi om så att alla elever får en chans?

Universell design

Universell utformning eller universell design är ord som ibland används. MFD, Myndigheten för delaktighet, framhåller just universell utformning som en process som leder till inkludering.

En grundpelare är att en inkluderande miljö är ett öppet erbjudande. Utöver de elever som har utretts och fått en diagnos finns många som har motsvarande behov, men som lägger stor kraft på vad som kliniskt benämns som "masking", man ser till att smälta in i gruppen och bortser från sina behov för att inte avvika. Det är mycket vanligt, särskilt bland flickor, och kan i längden ofta leda till utmattningstillstånd och mental ohälsa, förutom att det tar kraft från skolarbetet. Därför är det viktigt att inte särskilja "NPF-åtgärder" från skolmiljön i övrigt.

Det visar sig ofta nog att det som fungerar bättre för de känsliga eleverna som fått neuropsykiatriska diagnoser också är bättre för hela gruppen. Det är verkligen positivt! I stället för att utvecklingen medför eftergifter och begränsningar kan vi se fram emot att kvaliteten i de pedagogiska miljöerna ökar, att användbarheten och generaliteten i det vi bygger blir större. För att åstadkomma en universell utformning måste tankesättet sitta från allra första början. Det är inga små justeringar mot en checklista, utan en kunskapsnivå och en inlevelse som tillämpas från tidigaste programutkast till slutbesiktning.

Tillgänglighet, en jämförelse

Vi tar sedan många år tillgänglighetsanpassningen för fysiska funktionsvariationer på stort allvar och anpassningarna är med allt större självklarhet inarbetade i byggprocesserna. Vi klarar att bygga inkluderande miljöer för elever i rullstol och de med syn- och hörselnedsättningar, och kan ibland med rätta använda ordet funktionsvariation. Hindren har i hög grad avhjälpas, med hissar, ramper, tillräckliga mått. De osynliga funktionshindren har hittills förblivit just hinder. Det är betydligt svårare att tillgänglighetsgranska ur NPF-perspektiv än att mäta om en rullstol kan vända. Men det måste göras. Styrdokumenten är tydliga. Arbetsmiljöföreskrifterna gäller från förskola och framåt.

Är det fel på klassrumsskolan?

Tyvärr motsvarar inte våra traditionella koncept för skolbyggnader vad modern forskning säger om inlärning eller psykosociala behov, med eller utan NPF-diagnos. Den förenklade lösning som klassrum- och korridorskolan utgör, med rötter i hur samhället byggdes upp för hundra år sedan, ligger långt efter den pedagogiska vision som beskrivs i skollag och läroplan. Lokalerna harmonierar dåligt med beskrivningarna av arbete i grupp, samtal och relationellt lärande, kollegialt lärande, eget fokus och framförallt, möjligheterna till individuellt anpassad och elevfokuserad undervisning.

Att en traditionell klassrumsmiljö kan fungera väl för en del elever med NPF är ändå riktigt. Det är en förutsägbar miljö där pedagogerna länge har byggt upp avläsbara system och strategier. Tydlighet är positivt, liksom ett tryggt ledarskap. Men i många fall fungerar klassrumsmiljön inte alls, vilket statistiken tydligt visar. Att sitta många timmar varje dag i starkt ljus på en hård stol, mitt på ett golv med rörelser och röster bakom ryggen, är en omöjlig utmaning för många. Att sitta längst bak och ha ryggen fri lugnar, om detta erbjuds, men då kan det bli svårt att ta till sig undervisningen där långt framme, och pedagogen har inte möjlighet att se hur eleven mår.

"NPF säkring"

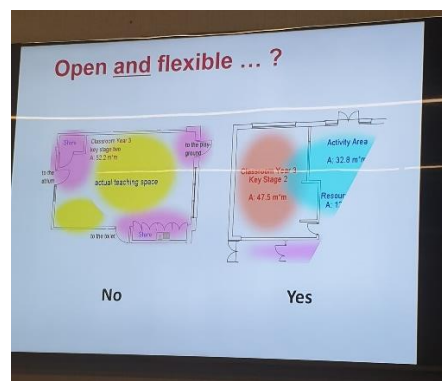
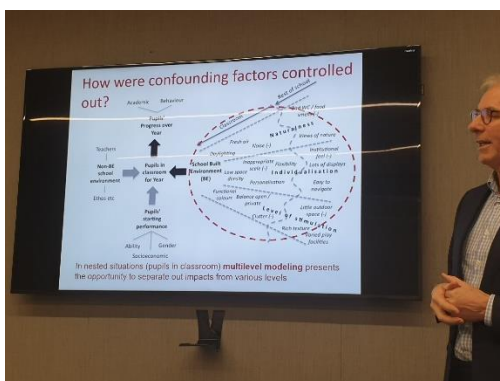
Det finns många handledningar, checklistor, råd och tips kring hur den traditionella skolmiljön "NPF-säkras". Rektorer och specialpedagoger i en del skolverksamheter utför ibland stordåd med mycket enkla medel, som dämpande skärmar, förhängda fönster, tennisbollar på stolsben, hörselkåpor, cykelstolar, fidget-korgar, fasta rutiner och en stor medvetenhet om vad som fungerar för dessa känsliga individer. Så är det: den i särklass viktigaste framgångsfaktorn är en hög medvetenhet och kunskap hos verksamheten, i planering och från dag till dag. Men det viktiga och krävande arbetet förtjänar ett bättre stöd i lokalernas utformning, hellre än ytterligare utmaningar.

Är nya skolor moderna?

Sedan 70-talet har många försök gjorts för att hitta "den moderna skolmiljön". Skillnaderna är stora mellan tolkningarna av vad forskning och erfarenhet säger. Det blir ofta polariserat mellan "öppen planlösning med glasväggar" och de som gärna behåller den invanda klassrumsstrukturen. Vi måste kanske "agree to disagree", med det stora utbud av skolororganisationer och inriktningar vi har idag, och se att det finns olika sätt att lyckas.

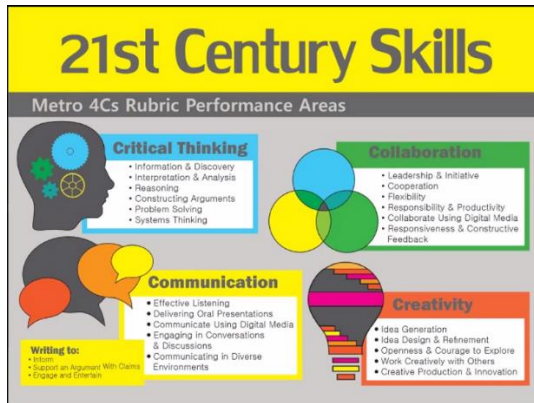
En ökad medvetenhet och omsorg om denna känsliga och mycket varierande elevgrupp är en förutsättning i alla typer av skolmiljöer, för att uppfylla inkluderingsnormen. Återigen visar statistiken på behovet av kunskap och förändringar. Fyra av fem lärare anser inte att deras utbildning förberett dem med tillräckliga kunskaper om NPF-diagnoser.

Prof. Peter Barrett (UNEP, WHO, OECD mm) berättar om sin forskning i London, feb 2020.

Att använda forskning

"Vad säger forskningen?" En vanlig fråga när åsikter och förväntningar går isär. Det går dessvärre att hitta forskningsstöd för det mesta, även helt motsägelsefulla pedagogiska "sanningar". Kulturskillnader påverkar, organisation varierar och skolan har olika samhällsroller i olika delar av världen. Det finns en del svensk forskning, mycket pågår nu i stunden och är väl värd att följa.

Några principer för inläringens förutsättningar återkommer ganska tydligt i flera olika forskningssammanhang, i liknande format. Exempelvis "21st Century Skills" fyra C:n, eller upp till sju i vissa framställningar. "De fyra lärsituationerna" har jag och flera andra svenska skolutvecklare använt som en modell för forskningens tillämpning, baserat på dessa "C-koncept", som står i god samklang med beskrivningarna i läroplanerna och skollagen.

- Ta in och presentera
- Grupparbete
- Göra (laborativt lärande)
- Enskilt arbete

Även om modellen är en förenkling är de mycket användbara begrepp i kommunikationen med en verksamhet, som brygger över till förslag på mer medvetna utformningar av den fysiska miljön. Hur passar rummen dessa lärsituationer? Vilka är proportionerna tidsmässigt? Hur stora grupper kommer vanligen ifråga för respektive aktivitet? Det kan öppna för mer generellt användbara lösningar i programskedet än en ytfördelning per ämne, klass etc. Modellen kan tydliggöra elevernas perspektiv på ett konstruktivt sätt och ge verktyg för utvärdering av förslag. Här kan diskussionerna kring studiero, "rummet som bildstöd", akustiska förutsättningar och flexibilitet kring individens behov leda till konkreta goda lösningar, som kan göra stor skillnad särskilt för elever med NPF-diagnoser.

lärsituationer

21st century learning

Återhämtning

Vad som inte riktigt kommit med i "C-listorna" är kanske den viktigaste punkten för elever med NPF-diagnoser: återhämtning. Paus från de sociala kraven, själva undervisningen och hanteringen av starka sinnesintryck. Stilla och trygga platser kan vara svåra att prioritera när nyckeltalen pressar ner ytorna och lokalprogrammen är omfattande. Men det är en helt nödvändig prioritering. Att skapa dessa platser kräver inlevelse och god kommunikation genom hela byggprocessen. En etablering av gemensamma begrepp, som ordet "reträttp plats", kan underlätta planeringen och försvara utformningen genom processens förändringar.

Ofta kan dessa platser ha flera funktioner, så länge de har de rumsliga kvaliteter som krävs för att göra dem vilsamma. Gradängar och fönsternischer är exempel.

Naturelement, som utsikt mot ett träd, är bevisligen gynnsamt för återhämtning. Hörn lägen, högt liggande platser, krypin – arkitekter och pedagoger i samarbete kan hitta många möjligheter.

Återhämtning även i utemiljön är avgörande för om en rast faktiskt ska hjälpa en hårt "sinnesbelastad" elev med NPF-problematik.

Exempel på plats som kan fungera för återhämtning. Helhetsmiljön är harmonisk, med stark karaktär utan att bli påträngande, och kulörerna är samstämda. Dock är golvet kulör väl intensiv på en stor yta.

Naturintryck stöder återhämtning.

Möjligheterna till kontakt med natur och växtlighet kring byggnaden är viktiga värden att förvalta.

De vanligaste störningarna

Man skulle ju helst utgå ifrån ett genomgående positivt perspektiv, goda exempel, men för att uppnå bättre förståelse för vad som sliter på denna elevgrupp måste man ta itu med att förstå störningar. Det är inte unikt för personer med diagnoser att bli störda, men gränsen för vad som stör och omfattningen av påverkan skiljer sig. Vi filtrerar alla bort "onödiga" sinnesintryck i olika grad, beroende på vad vi behöver göra och klara av. Man tittar inte på fåglarna som flyger förbi när man kör bil i en rondell. Det går automatiskt. Men en NPF-diagnos innebär att "filtren" är mycket tunnare, och det som strömmar igenom måste hanteras samtidigt med det man "egentligen" håller på med. Det kan ta all energi i vissa situationer, och skolan kräver mycket redan av en neurotypisk individ. Ett yngre barn kanske reagerar med ett stort känsloutbrott, men även skolelever och vuxna når ibland gränsen för ett "meltdown", vilket vänds utåt eller inåt. Ett tydligt exempel på sambanden mellan den fysiska miljön och måendet. Vissa håller inne reaktionen, kanske till när man kommer hem.

Ljud

Det är mycket vanligt att just ljud upplevs som det allra mest störande för personer med NPF-diagnoser. Höga ljudnivåer och slammer exempelvis i en matsal kan vara outhärdligt. Plötsliga och/eller höga ljud kan skapa ångest, eller göra det omöjligt att sitta kvar och koncentrera sig. Ljudläckage på grund av dålig ljudisolering, stomljud, ljudläckage genom öppna dörrar eller fönster kan sabotera lektion efter lektion. Men även tystnaden i ett helt tomt rum kan vara problematisk, det är mycket individuellt.

Att tänka på:

Hellre än att ta till hörselkåpor och hörlurar – som blir hinder socialt och i inlärning – så kan man tänka på att utforma en varierad rumslighet, där elever kan välja mer eller mindre tysta zoner eller hörnor. Högt ställda ljudkrav och en engagerad akustiker i kombination med en väl ljudplanerad planlösning kan göra påtaglig skillnad.

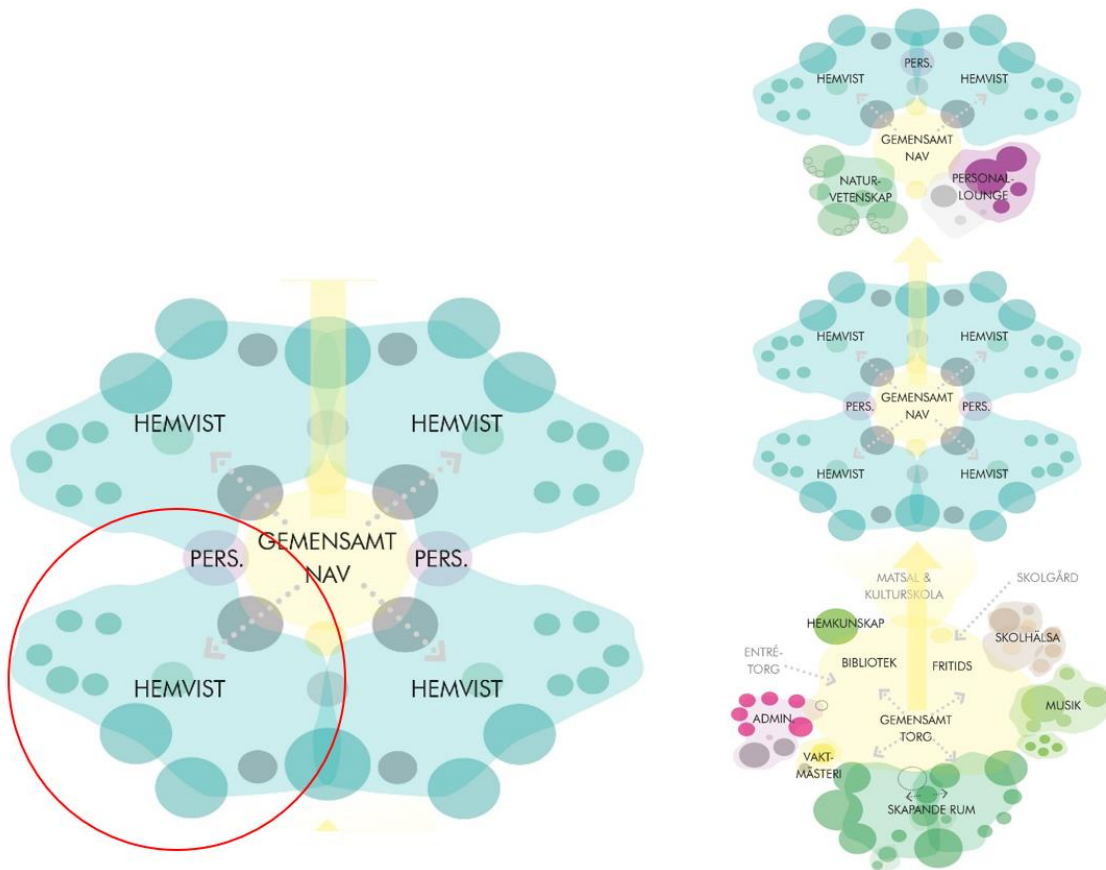
Motstående väggar ger hårdare rumsakustik, snedställda inslag mjukar upp.

Tillräckligt med ljudpaneler och absorberande ytor måste planeras in. Ett önskemål är textila ytor i vissa utrymmen, det bör tas upp till diskussion då fördelarna ljudmässigt kan uppväga underhållsaspekter.

Håll isär ljudligare aktiviteter och zoner och platser där fokuserat arbete planeras.

I rum för ljudalstrande aktiviteter, som slöjd och musik, skapa rumssamband och smårum där känsliga elever kan pausa eller arbeta med bibehållen visuell kontakt med grupp och pedagog. Separata rum för exempelvis symaskiner, vävstolar och träbearbetningsmaskiner är nödvändigt ur NPF-perspektiv.

Tysta rum börjar bli ett etablerat begrepp i kontorsmiljöer. De är minst lika behövda i skolor.

Ljudproblem och rörelsestörning från flöden måste lösas från början, i byggnadens grundstruktur och upplägg. Att planera "utan genomgång" ger mycket bättre förutsättningar för välfungerande pedagogiska miljöer.

Rörelser stör

Många vittnar om hur svårt det är att koncentrera sig när "folk går förbi". Genomgångsrum, särskilt om andra grupper än den egna behöver passera, har i praktiken låg användbarhet i en universellt utformad miljö. Det är lätt att möblera upp en bred korridor och tänka att den blir en pedagogisk yta, men den kommer inte att fungera för alla. Det kan bli en meningsfull plats ändå, men ytorna behöver kompletteras med anslutande fredade platser, i "lä" för passerande.

Att tänka på:

Undvik genomgångslösningar. Djupare hus ger större möjligheter till ostörda hemvister och ämnesrumskluster, detta är något som behöver förberedas redan i detaljplan.

Samla verksamhetens rörelse i "hubbar", i stället för i långa korridorsstråk, använd vertikaliteten. Hellre mer liv och rörelse på ett par ställen, som man passerar och sedan kommer in i lugnare zoner.

Placering av dörrar och glaspartier ses över med tanke på rörelse, jämför med planeringen för att minimera ljudstörningar.

Matematik. Elever är ofta bra på att själva hitta sina bästa platser för koncentration, i ett ramverk av en pedagogiskt tydlig struktur.

Belysningen ska givetvis fungera i elevernas ögonhöjd. Bländning är störande, hindrande och stressande.

Utprovning av en differentierad ljusmiljö i Iggesunds skola.

Mörkret behövs också. Prisbelönt och mycket populär studiemiljö med individuellt reglerbar belysning. Ekonomikum i Uppsala, av Jonas Kjellander, Sweco.

Ljus

I grupper för "NPF-familjer" på sociala media kommer regelbundet trådar om barnens rum. Det visar sig att det är påfallande vanligt att önska svarta eller mycket mörka väggar. Mörker eller dunkel upplevs som vilsamt. Skolmiljöernas normenliga luxtal, som uppnås med lysrör eller ofta bländande LED-paneler nu framöver, är stressande och obehagligt för många. Flimmer är mycket olämpligt. Skolmiljöerna behöver belysning av hög kvalitet som även erbjuder pauser från intensivt ljus.

Att tänka på:

Möjlighet att påverka belysningen bör utvecklas och erbjudas barn och elever. I en mer varierad rumslighet kan man hitta ljusmässigt "lugnare" vrår, jämfört med mer ensartade klassrumsmiljöer.

Forskning visar att flimmer och bländning tröttnar och stressar, det är ett vanligt arbetsmiljöproblem. Starkare ljus på morgonen kan vara biologiskt motiverat, men en differentierad och harmonisk ljussättning som kan styras efter behov är ett viktigt stöd i en elevcentrerad pedagogik.

Eleverna söker sig till dagsljuset, som bör tas tillvara för att höja kvaliteten på pedagogiska ytor för fokusering.

Visuellt buller

Skarpa kontraster i ljus och kulörer, stark kulörmättnad och mönsterverkan är tröttande för sinnet. Många personer med NPF-diagnoser har svårt att filtrera dessa intryck och det leder till stress och onödig trötthet. En kontrastrik kakelsättning eller en panel med kraftig randverkan kan uppfattas som ett spännande estetiskt tillägg i en projektering, men man måste noga överväga hur det kan påverka känsliga individer, dag efter dag. Det spännande och lekfulla kan tyvärr bli ett stressande intrycksbuller för dem som inte väljer sin miljö.

Att tänka på:

Detta betyder inte att miljöerna ska sakna kulörer, strukturer och upplevelser. Det kan tvärtom vara samma känsliga sinnen som vidöppet kan ta in harmoniska, samstämda kulörer, miljöer komponerade med balans och avläsbara ordningar, och hitta lugn och återhämtning. Tidlösa arkitektoniska kvaliteter som vi redan har all anledning att arbeta med. Välj harmoniska kombinationer och kulörer och se till att ge rummen balans som helhet. Kreativt och inspirerande behöver inte betyda "uppskruvade" kulörer. Skapa vackra miljöer att vila blicken i.

Trängsel

Trängsel (crowding) innebär en kombination av stressorer, inte bara för elever med NPF. Ljud, rörelse, beröring, dofter och en socialt pressande situation – trängsel är ett allvarligt problem som måste förebyggas.

Att tänka på:

Genomtänkta flöden ska minimera störningar av både ljud och rörelse.

Utvecklingen av digitala verktyg för planering och schemaläggning bör kunna främja en miljö med mindre trängsel och därmed mindre ljud.

De allt knappare nyckeltalen får inte leda till trängsel, det kommer att slå tillbaka i verksamheten – särskilt hårt mot elever med NPF-problematik.

Ett enkelt sätt att "störningstesta" planer

En hands-onmetod att utvärdera en pedagogisk miljö redan som planlösning är att under skissarbetet, gärna i samråd med representanter för verksamheten och elever, prova att färgkoda rummen och ytorna efter tänkt "intensitet", vad gäller ljud och rörelse. Gruppera ytorna. Mest intensiva (röda) är entréer, trapphus, korridorer, "torgytor" etc. Därefter gemensamma rum som skolrestaurang, elevkafé, bibliotek (orange), kapprum och skåphallar. Sedan har vi den större gruppens pedagogiska rum (gula). Man kan stänga en dörr, men det är många i rummet, exempelvis hel- eller halvklass. Hemklassrum, ämnesrum, basrum och ibland delar av en hemvistyta, om hemvisten är väl avskild från den gemensamma skolmiljön. De allra lugnaste miljöerna saknas helt i många skolor. De kan vara mycket små, för en person i en nisch eller möbel, strategiskt placerad med "rygg", de kan vara ett grupprum inom den "gula" ytan, med ett samband till den större gruppen, eller en hörna i ett L-format bas- eller klassrum, med trygg "rygg" och lagom överblick.

För att dessa zoner ska fungera optimalt behöver planlösningen vara utformad så att alla möten mellan zoner graderas. Hemviststrukturer i planen gör det möjligt att skilja en gul zon från en röd med en orange mellanzon, kanske ett kapprum eller en hemvistentré. Då innebär inte en plötsligt öppnad dörr samma kontrast i ljud och rörelse, som en klassrumsdörr mot en korridor. Ett grupprum som fungerar väl även för störningskänsliga personer ska helst ligga inom en trygg "gul zon", för att inte vara en stressande latent buller-risk. Vilket exempelvis en extra dörr för "neutral" åtkomst tyvärr saboterar. En sådan dörr, om man ändå vill ha den, bör inte vara glasad och gärna gå att dra för med ett enfärgat draperi i ton med väggen, för att inte påminna om en kontrasterande miljö utanför.

Ett rum som är mycket användbart - så länge det inte används för genomgång.

Inre, fredad hemvismiljö.

I en differentierad miljö, med olika alternativ för hur man sitter kan individen själv reglera intrycken. En fast plats och/eller tydliga rutiner är fortfarande fullt möjliga att erbjuda.

En enkel men högkvalitativ plats för fokus och återhämtning. Hörn, dagsljus, tydlig rumslig gräns, taktil mjukhet, kontakt med natur – många boxar checkade med ett välplacerat fönster och en matta.

Att kunna stänga dörrar är viktigt för koncentrationen, men även siktlinjer och överblick.

Det ligger en stor trygghet i att ha fri sikt till pedagogens "ankarplats" i en differentierad hemvistmiljö.

Genomtänkta, rätt placerade glaspartier kan erbjuda avskärmning från buller utan att separera gruppen.

"Hitta Hugo"! Att kunna delta i ytterkant är värdefullt för många elever med sociala "trösklar".
De glasade rummen är inte separata grupprum, utan lätt avskärmade delar av en större helhet. Det öppnar för mer deltagande i sammanhanget för känsliga elever.

Tydlighet är kanske ännu viktigare i en varierad hemvistmiljö. Förvaring på neutral mark orsakar mindre störning.

Rum som kommunicerar sina funktioner utgör ett stöd för eleven att förstå instruktioner om vad som ska göras. Jämför "bildstöd" i specialpedagogiken.

I en varierad, multimodal lärmiljö är ett tryggt ledarskap en förutsättning.

Gradänger

Gradänger är ett alltmer uppskattat och inarbetat inslag i moderna lärmiljöer och kan underlätta fokus och kommunikation. En genomgång tappar mycket information med avstånd, längst bak i ett klassrum ser man inte ansiktsuttryck på samma sätt. Tydligheten är en fördel för många med NPF-diagnoser, men samtidigt kan det vara en omöjlig utmaning att sitta tätt ihop, med alla intryck det innebär. En möjlig utveckling har visat sig att vara gradänger med ståplatser längst bak, vilket har slagit särskilt väl ut för de elever som behöver röra sig mycket under koncentration.

Alternativt tillräckligt stora gradänger med plats för marginaler kring de som behöver.

Gradänger bidrar också med trygga platser för återhämtning, en mycket värdefull bonuseffekt.

Närheten kan vara ett stöd för vissa och bli en outhärdlig situation för andra.

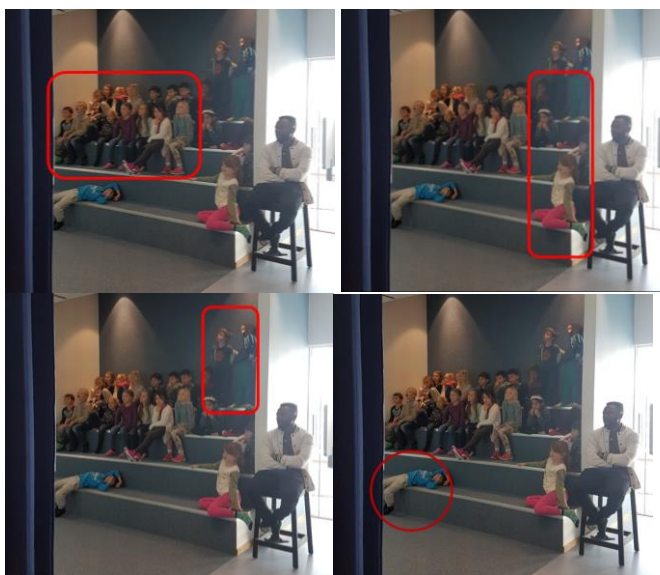
Möjligheten att ta in undervisningen ökar med närheten till pedagogen. Den relationella aspekten av inlärning är grundläggande.

Gradängar har visat sig mycket användbara som platser för både koncentration och återhämtning.

Många väljer att sitta tätt, men en öppen möjlighet att välja kroppsställning kan utgöra en ny möjlighet för koncentration och deltagande för elever med NPF-problematik.

Skolans gemensamma rum

Att åstadkomma inkluderande gemensamma rum, som elevcaféer, entréer, skolrestauranger och "torgytor" ställer höga krav på utformningen. Särskilt för äldre elever är de sociala arenorna mycket betydelsefulla för den personliga utvecklingen. Att se och synas är en del av detta, men för många med NPF blir platserna mycket svåra att hantera. I en skola för alla kompletteras de gemensamma livliga ytorna med sidoordnade reträttplatser, med utblick mot händelsernas centrum. Då bjuds även känsligare elever in i gemenskapen.

Nischer och krypin kan öppna för att även känsligare elever klarar av att ta del av skolans sociala liv.

Små, mer hanterliga rumsligheter kompletterar det stora gemensamma och livliga rummet.

Det centrala biblioteket i projektet (Nya skolan i Östhammar) kompletteras av en anslutande lugn läsesal och ett mer slutet gradängrum.

Skolans gemensamma liv och traditioner är till för alla. Man kan vara lucia mitt i uppmärksamheten, eller i tryggheten vid sidan av.